

Miért nem fészüködik egy király (és egy égitest)?

BEÍRÁS A W. S.-EMLÉKKÖNYVBE

Szikhahajigáló gigászok, tébolyult emberevő zszarnokistenek emberiség nélküli Földet akarnak, mégis fennmarad az emberiség — erről szól indulatoktól bömbölő-fortyogó tézisdrámája, a Theomachia, amelyet már túl a csodagyerek-koron, huszonöt évesen írt, s amelynek a rádiófelvételére készültem bevinni, hogy az előírt Kar helyett ő maga mondja el a darab zárómondatát, mintegy mellékalakként örökítse meg magát a freskón. Délután ötre mentem értük, érte és Károlyi Amyért, a nappala, az élete ekkortájt kezdődött. Éppen befejezte a reggelijét, s Amy egy kis türelmemet kérte: Sanyi még nem fészüködött. S már ül is le a hálószoba kis tükre elé . . .

Ha először mentem volna hozzájuk, alighanem meglep, hogy mintha a gömbölyded, rajzos betűinek világát látnám megelevenedni: fészüködni ült le, de abból ugyan semmi sem lesz: fészükével a kezében Amy lép hozzá, s gondosan ügyelve a választéka arany metszésvonalára, megfészükli aggályos gyöngédséggel (még csak hatvanegyedik évében járt azidótt). De így, sokadik betoppanásra is lényegkísértő látvány, amolyan teljességizű látványparadoxon: fészükli Weöres Sándort, aki-gyereket, ha nem nagyon szabályszerű is a legnagyobb élő magyar költőnek nevezni, a világon élő legnagyobb költőnek inkább szabad lenne, ha beleférne e világba, de aki-jelenséget talán ezzel az azonosítással lehet a legtalálóbban fölmérni: ő *A költészet*.

A Rádióba menet néhány percre egyedül maradtunk a kocsiban, Amy ki-lépett vásárolni. Akkoriban jelent meg a *Három veréb* antológia, s én megkérdeztem tőle: lehet, hogy nem szereti Kemény Zsigmondot? Akiról éppen készülődtem megírni, hogy ha Dosztojevskij születik magyarnak, s Kemény él egy világirodalmi befogadásra hitelesített nyelvi közegben, a *Bűn és bűnhődés* valószínűleg nem lesz világolvasmány, de a vagy tíz évvel előtte keletkezett *Özvegy és leánya*, és a Dosztojevskij nagyregényeinek ugyancsak bátyja, *A rajongók* az lesz. Mielőtt idéztem volna a Három verébbeli barátságtalan jellemzést, hogy Kemény „keresi a realizmust, de a korabeli romantikus teatralitás gátolja”, ő már fel is idézte és megerősítette meglehetősen kategorikus szentenciáját: — Attól éppen szerethetném, de Kemény sajnos teatralis.

(Voltak ilyen megkövesedett kategóriái, szeretett hamar szabadulni a tárgyi világ megítélésének gondjától, ne kelljen e nyügget tovább bibelődnie. De Zsigó bárót, legalábbis közvetetten, évekkal később mégis megvédte. Az történt, hogy elújságotam neki: A rajongók drámaaváltozatáról, amelynek műfaját a színlapon így határozta meg: „színpadi tanulmány”, E. Fehér Pál, jószerevével új műfajt teremtve — az apriorikus fantáziakritikát — ezt írta az *Ésben*: „Milyen unalmas lehet!” Sándor erre a maga furcsán tűnődő, közelre messzenéző módján csak ennyit mondott: „Egy kritikus lehet etikus, de egy etikus ritkán lesz kritikus.”)

Aztán beérkeztünk a Rádióba, ő ott állt a mikrofon előtt, s legendává nőtt Jézus-manifestációját igazoló türelemmel mondta-mondogatta, ahányszor csak kértem tőle:

*Hadd ismerje küzdelmünket majd a késő nemzedék:
írva álljon kőtáblákon, mikor mi már nem leszünk.*

Ugyanis a fejembe vettem, hogy a Theomachiának legalább a befejező két sora szóljon hozzá méltón, és talán igazam is lett.

A Rádióban úgy három évvel korábban találkoztunk először. Amikor megkérdeztem tőle, hogy ha egyetlen órában szeretném minél teljesebben bemutatni Weöres Sándort (akkoriban ott még percekre is alig méltatták), mely verseit véli elhagyhatatlannak; ahelyett, hogy címekeket sorolt volna, bejött, a mikrofon elé állt, s csaknem három órán át sorolta, elejüktől végükig, a szerinte legfontosabb verseit; csak később értettem meg, hogy ez az elragadó tűzijáték egyben önmegmérés is volt, a rádiós hatás követelményeire-korlátaikhoz alkalmazottan, nemcsak megmérésre való fölkínálás. Mondta fáradhatatlanul, s inkább a játszó Weörest szólaltatta meg, mint a sámán-Weörest vagy a tudaton túli tájakra emlékező Weörest — az alkalmazó művészethez alkalmazta magát azonmód.

Ebből a három órából párolódott le nemsokára a *Hullámok és tenger* című rádiókompozíció háromnegyed órája; a háromórás kápráztatás anyagát csak a szerkesztő, Albert Zsuzsa toldotta meg egy-egy jó leleménnyel, és a főszereplő Latinovits, akinek az volt a hóbortja, hogy a hóna alatt egyetlen íróval vagy költővel járkaljon akár hónapokig: olyankor nem akart tudni egyéb könyvről. Akkoriban éppen Weöressel járt, benne élt és vele élt, s a *Hullámok és tenger* a Feladata lett. (Tanította nekem is, másoknak is, hogy minden egyes munkánk, vagyis robotunk nem lehet Feladattá. Feladatunk évente legföljebb egy-kettő lehet, a többi csak járulék vagy körítés.)

A szerkesztményből úgy istenigazában egyetlen verset hiányolt Latinovits: a Majomországot. Többek füle hallatára azzal tértem ki, hogy ugyan hogy jön ide ez az absztraháló vers — és ha egyszer absztrahál, nehezebben is ragad meg —, amelyben ilyen strófák vannak:

*Rémületes majomarcot
vágna majomkatonák,
majomkézben majomfegyver,
a majmoké a világ.*

Ez meg ugyan kikről szól?

Nem mondtam el Latinovitscsal a Majomországot. Ma már magyarázhatnám azzal is, hogy a lusta feledés, a kényelmes fejet homokba dugás jótékony éveit éltük, eltélőn mutogattunk körbe, mennyi autónk és mennyi vikendházunk van már, és talán még ahhoz is lusta és kényelmes voltam, hogy az 1955-ben született vers hatalmas-pontos értelmébe belegondoljak, de mind a gyermekien igaz-kimondó költő, mind az önmarcangolásig igazságkergető ajánló emlékéhez méltóbb lesz, ha megvallom a legvalószínűbb okot: másképpen, anatómákat kerülőn voltam konformista, amire, ha nem magamról volna szó, egyetlen szó pontosabban találna: gyáva.

(Bezzeg nem voltam gyáva, mert ennyire konformista se voltam, jó húszesztendővel fiatalabb is voltam, amikor *Az eltűszentett birodalom* című mesejátékomat írtam az akkor még Visegrádon található alkotóházban, 1953 télutóján. Itt találkoztam életemben először Weöres Sándorral, aki Károlyi Amyval

együtt a szomszéd szoba lakója volt. Ifjonti hevületemben nem voltam gyáva, csak éppen — ifjonti gögömben — kapitális ostobaságot követtem el.

A darabban az ismert népmesemotívumot bontottam ki: a király tüsszent, majd elrendeli, hogy hűségét bizonyítandó, e nyálkahártya-reflexmozgást kívánja egészségére az egész nép. Jaj annak, aki tartózkodni merne ettől, és hogy nincsen tréfás kedvében, az uralkodó ezt már a játék elején három koncepciós lenyakazással példázta. A sors természetesen úgy hozza, hogy ezután emberére akad a hálátlanságtól irtózó népboldogító, de most nem ezt a történetet akarom elmesélni.

A még gépszalagszagúan friss műalkotást átadtam a nagy szomszédnak, titkon remélve, hogy majd az egekig dicséri. Már másnap jött is át a szobámba az elolvasott kézirattal Weöres, leült, s azt kérdezte, hogy „ez a király sohasem fésülködik?” S hogy nem értettem a kérdést, ő maga felelt rá: „Hát persze, hogy nem, mert te esetleg úgy képzelted, hogy a seggéig ér a homloka!” Aztán hozzátette, hogy ő megfésülné szívesen, de nem a királyt, mert azt nem lehet, hanem a darab kócos verselését, ha én is úgy akarnám. En pedig? Nemcsak eldobtam az egyszerű esélyt, hogy az egyszerű géniusszal társszerzői párosban léphetnék a közönség elé és majdnem bizonyosan az irodalomtörténetbe is, hanem azt a költőt fosztottam meg az abban a korban igencsak példa nélkül álló szókimon-dási alkalmától, aki talán éppen fogalmazgatta magában az országhelyzet lényegére utolérhetetlenül rátapintó Majomország sorait. Vagyis azzal tértem ki Weöres Sándor ajánlkozása (!) elől, hogy hiszen a darab már készen van, ha igaz, egy hónapon belül próbálni kezdik.

Alig három hónappal később, pontosan két nappal a második abszolút szabad választás előtt, csakugyan fölment a függöny a pártos csőlátásba belevakult cenzorok által pártosan múltleplezőnek, harcosan előremutatónak dicsért játék előtt. S bár a két nappal későbbi események már csak a darabbeli 99,9%-os választási siker vérszegény plágiumaként hatottak, az eltüszentett birodalmat mégsem emelheték afféle Walesi bárdok-példázattá az ilyen és ehhez hasonló gyilkos találatú sorok:

*Majompóznán majomkirály
majomnyelven szónokol,
egyiké majommenyország,
másiké majompokol.)*

Latinovits Zoltán, aki élete utolsó teljes évében vele élt és benne élt, és a Hullámok és tengerben megkísérelte egész lényét nagyon mélyen fölkaparó és átformáló élményét világgá ujjongani, nem sokkal korábban, a Ködszurkálóban így fogalmazott: „A színház gyermeki. A színház játék: mint a mesében.”

Csak jóval később értettem meg, mi vonzotta ilyen önfeledten Weöres bűvkörébe: a játék ősi-gyermeki világa, az emberi játék ősképei. Mindaz, ami kozmikusan gyermeki Weöresben, akár egy alig megszületett, formáját kereső-alkító égitestben. A játék, vagy e szónak egyértelműen igeeredetűbb, cselekvés-szerűbb változata, a minősítő fogalmat szemléltető fogalommal átalakító szó: játszás.

Ami nekem feledhetetlen: ahogyan a Hullámokban ők ketten együtt játszottak. A Táncdalt versszakonként felváltva mondták:

Weöres: *panyigai panyigai panyigai*
ü panyigai ü
panyigai panyigai panyigai
ü panyigai ü

Latinovits: *kudora panyigai panyigai*
kudora ü
panyigai kudora kudora
panyigai ü

és így tovább. A Robogó szekereket is Weöres kezdte el, még a természetesnél is vékonyabb gyerekhangon: *Mennek a fuvarosok, a fekete dobosok a kerekeken éjszaka . . .* A feléhez érve Latinovits halkán bekapcsolódott, Weöres halkult, Latinovits erősödött: *a kicsi öcsik és húgok álmai hajnali légsziga fonatain újra le, földre pörögnek.* Aztán mókás-mélyített hangon már egyedül Latinovits: *Súlyos muraközi ló dobog, a kövön a pata kopog* — és e játékban egylelkű-egynyelvű varázslókká váltak ők ketten. A játék varázsütésére varázsos költő lett a színész, játékos színész a költő. Ez is afféle Theomachia volt, istenek viadala, de nem haragtól mennydörgő, hanem szivárvány-felfröccsentő, játszi kedvű, akár az őslét.

Aztán, kerek egy esztendőre rá Latinovits meghalt, mert gyermeklelkével nem tudta elviselni a felnőttek sandán és rondán igazságtalan világát, én pedig kértem Weörest kotnyelesen, bár ilyesmire inkább csak fűzfaköltőket merhetünk megkérni, hogy írjon róla egy Weöres-verset, ahogyan már íródott Illyés-vers, íródott Nagy László-vers, és írt verset Juhász Ferenc is. Arról ábrándoztam, hogy akárha olyan rövidkét is, de legalább olyan szépet ír majd Sanyi, amilyenel a zuhanó Vujicsics Tihamér teste és lelke fölött fordította egymásba át a fenti és a lenti világot. És ennek az ábrándozásnak lett a vége az, hogy megkértem.

Az égitestek öntörvényűek. Nem adják fel és el magukat, nem fölszólításra élednek meg, nem adják ki és el, *hogy mit és amit* hordanak magukban, pályasíkjuk nem módosítható, mint valami műholdé, megrendelést nem vesznek föl. Még arra is képesek, hogy a megnyilatkozásukra kíváncsi bámulójukat, a törvényeiket fürkészt, tehát az autonóm lényegüket nem feltétlenül tudomásul vevőt ki se mutatott tudomásul nem vételükkel sújtják.

Lehet, hogy én így jártam vele. És így járt Latinovits. Akivel játszott, akivel együtt játszott. Elfogadta, talán szerette is, de nem fogadta be egészen. Kagylóként gyöngyöt nem formált belőle, verset nem írt róla soha.

Gyermekkorra idején még nem éltem, és egyszer mégis láttam, amint fésűlik. Őt, aki a pihenőnapot is figyelembe véve, a világ teremtését nyolcnaposra hosszabbította meg: hozzálopott egy Weöres-napot. És sokszor láttam, ahogy maga alá húzott lábakkal fenn kuporog heverőjén, közelre messze néz, egykedvű macskáját simogatja. Az aranymetszés szabálya szerint való gondos választék dús ősz hajában — bizonyos, hogy most se maga fésülte meg. Mégis, ha igazán megszólal, ilyeneket mond: *A költők úgy gondolnak az utókorra, mint csalhatatlan isteni ítélőszékre; pedig taknyos csecsemő, örüljön, ha kicserélem a vizes pelenkáját, nekem ne osztogasson babért.*

Micsoda gyermektegy jóslgatás, mókázó híradás a beláthatatlan országsorsról (világsorsról?)! Még hogy az ő utókorra csecsemő?! Amikor a legrosszabb esetben is: kézen vezetésére szoruló kisgyerek. Igen ám, de még csak, vagy már csak? Nem mindegy.